

**MEDICINE
PROBLEMS**

.uz

ISSN 3030-3133

**TIBBIYOT FANLARINING
DOLZARB MASALALARI**

**TOPICAL ISSUES OF MEDICAL
SCIENCES**



**Nº 3 (3)
2025**



САЙТ: <https://medicineproblems.uz>
ISSN: 3030-3133

MEDICINEPROBLEMS.UZ
TIBBIYOT FANLARINING DOLZARB
MASALALARI

№ 3 (3)-2025

TOPICAL ISSUES OF MEDICAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2025

BOSH MUHARRIR:

ISANOVA SHOIRA TULQINOVNA- Tibbiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat tibbiyot universiteti

TAHRIR HAY'ATI:

TIBBIYOT FANLARI

Safarov Zafar Fayzullayevich –tibbiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Toshkent pediatriya tibbiyot instituti;

Xakimov Murod Shavkatovich –tibbiyot fanlari doktori, professor, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Mavlanov Alimbay – tibbiyot fanlari doktori, professor, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Ergashev Nasriddin Shamsiddinovich - tibbiyot fanlari doktori, professor, Toshkent pediatriya instituti;

Abdullayeva Nargiza Nurmatovna - tibbiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Djurabekova Aziza Taxirovna - tibbiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Xaydarova Dildora Kadirovna - tibbiyot fanlari doktori, professor, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Ruziboyev Sanjar Abdusalomovich- tibbiyot fanlari doktori, dotsent, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Sattarov Oybek Toxirovich- tibbiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Niyozov Shuxrat Tashmirovich - tibbiyot fanlari doktori, dotsent, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Shomurodova Dilnoza Salimovna - tibbiyot fanlari doktori, dotsent, Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Tavasharov Bahodir Nazarovich – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Xalmetova Feruza Iskandarovna – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

G'aybiyev Akmaljon Axmadjonovich - tibbiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Qo'ziyev Otabek Juraqulovich – tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent pediatriya tibbiyot instituti;

Ergasheva Munisa Yakubovna - tibbiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Ollanova Shaxnoza Sirlibayevna – tibbiyot fanlari nomzodi, Samarqand davlat tibbiyot universiteti;

Safarov Zafar Fayzullayevich – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent pediatriya tibbiyot instituti;

Xayitov Ilxom Bahodirovich – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Alimov Suxrob Usmonovich- tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Fozilov Uktam Abdurazzokovich - tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent, Buxoro davlat tibbiyot instituti;

Raximov Oybek Umarovich – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent pediatriya instituti;

Sattarov Inayat Saparbayevich – tibbiyot fanlari nomzodi, Toshkent tibbiyot akademiyasi;

Abidov O'tkir O'ktamovich – tibbiyot fanlari nomzodi, Buxoro davlat tibbiyot instituti;

Amonova Zaxro Qaxramon qizi - tibbiyot fanlari nomzodi, Samarqand davlat tibbiyot universiteti.

FARMATSEVTIKA FANLARI

Zulfikariyeva Dilnoza Alisherovna - farmatsevtika fanlari doktori (DSc), professor, Toshkent farmatsevtika instituti;

Toshpo'latova Azizaxon Dilshodovna - farmatsevtika fanlari doktori (DSc), professor, Toshkent farmatsevtika instituti;

Xusainova Rayxona Ashrafovna -
farmatsevtika fanlari doktori (DSc), dotsent,
Toshkent farmatsevtika instituti;

Maksudova Firuza Xurshidovna farmatsevtika
fanlari doktori (DSc), dotsent, Toshkent
farmatsevtika instituti;

Ziyamuxamedova Munojot Mirgiasovna -
farmatsevtika fanlari doktori, Toshkent
farmatsevtika instituti, dotsent v.b.;

Rizayeva Nilufar Muxutdinovna –
farmatsevtika fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent farmatsevtika instituti;

TIBBIYOT FANLARINING DOLZARB

MASALALARI elektron jurnali 02.03.2023-
yilda 132099-sonli guvohnoma bilan
davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik
Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron
manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

MUNDARIJA

Сатторова (Нурмаматова) Нигина

ЁШЛАР ОРАСИДА ЭРТА БОШЛАНУВЧИ ДЕМЕНЦИЯНИНГ ОРТИБ БОРАЁТГАН
ҲОЛАТЛАРИ: 2020-2024-ЙИЛЛАР ТАҲЛИЛИ ВА КЛИНИК ЁНДАШУВ5-10

Бердиева Хуршида, Исмаилова Рушана

АНЕМИЯЛАР ДИАГНОСТИКАСИНИ ОИЛАВИЙ ПОЛИКЛИНИКА ШАРОИТИДА АНИҚЛАШ
ВА ПРОФИЛАКТИКАСИ 11-15

Article / Original Paper

ЁШЛАР ОРАСИДА ЭРТА БОШЛАНУВЧИ ДЕМЕНЦИЯНИНГ ОРТИБ БОРАЁТГАН ҲОЛАТЛАРИ: 2020-2024-ЙИЛЛАР ТАҲЛИЛИ ВА КЛИНИК ЁНДАШУВ

Сатторова (Нурмаматова) Нигина Дониёровна

Бухоро давлат тиббиёт институти таянч докторанти

E-mail: niginanurmamatova8@gmail.com

Тел: +998 50 508 08 34

Аннотация. Ушбу мақолада 2020-2024-йиллар оралиғида ёшлар орасида эрта бошланувчи деменциянинг ортиб бораётган ҳолатлари, ушбу тенденциянинг глобал ва минтақавий сабаблари, клиник кўринишлари ҳамда диагностика ва даволашдаги замонавий ёндашувлар чуқур таҳлил қилинади. Тадқиқот асосида 2023-йилда "The Lancet Psychiatry" журналыда чоп этилган Global Burden of Disease (GBD 2021) маълумотлари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси демографик кўрсаткичлари ўрганилган.

Калит сўзлар: деменция, эрта бошланиш, GBD 2021, клиник эпидемиология, когнитив бузилишлар, Ўзбекистон, соғлиқни сақлаш сиёсати.

INCREASING INCIDENCE OF EARLY-ONSET DEMENTIA AMONG YOUTH: ANALYSIS OF 2020-2024 AND CLINICAL APPROACHES

Sattorova (Nurmamatova) Nigina Doniyorovna

Bukhara state medical institute, PhD student

Abstract. This article explores the increasing trend of early-onset dementia in youth from 2020 to 2024, its global and regional factors, clinical manifestations, and contemporary approaches to diagnosis and treatment. The study is based on the 2023 Global Burden of Disease (GBD 2021) data published in The Lancet Psychiatry, with additional demographic analysis of Uzbekistan.

Keywords: dementia, early onset, GBD 2021, clinical epidemiology, cognitive impairment, Uzbekistan, public health policy.

DOI: <https://doi.org/10.47390/3030-3133V3I3Y2025N01>

Кириш: Дунёда деменция билан касалланиш ҳолатларининг кескин ортиб бораётгани халқаро соғлиқни сақлаш ташкилотларини жиддий хавотирга солмоқда. Айниқса, деменциянинг эрта бошланувчи шакли – яъни 30-64 ёш орасида ривожланадиган ҳолатлари – тиббиётда алоҳида илмий ва амалий эътибор талаб этмоқда. Ушбу ёш гуруҳининг касалликка чалиниши, бир томондан, меҳнатга лаёқатли аҳоли сонининг камайишига, иккинчи томондан эса – соғлиқни сақлаш тизими, ижтимоий ҳимоя ва оилавий муҳит учун қўшимча юк бўлишига олиб келмоқда.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (WHO) прогнозларига кўра, 2050-йилга келиб дунё бўйича деменция билан яшаётган инсонлар сони 139 миллионга етади. [2; 4-б.] Бу касалликнинг йиллик иқтисодий юкламаси эса 2020-йилда \$1.3 триллиондан ошган ва бу рақам 2030-йилгача икки баробарга кўпайиши мумкинлиги айтилмоқда. [2; 12-б.] Бундай

кўрсаткичлар деменцияни фақат неврологик муаммо эмас, балки глобал иқтисодий инқироз сифатида ҳам кўриб чиқиш зарурлигини англатади.

Ёшлар орасида деменциянинг эрта бошланиши эса айниқса оғриқли масаладир. Бу ҳолатлар кўпинча бошқа психик бузилишлар - депрессия, биполяр бузилиш ёки стресс синдромлари билан чалкашиб кетади ва нотўғри ташхислар сабабли даволаниш кечикади. Шунингдек, паст ва ўрта даромадли мамлакатларда, хусусан Марказий Осиё минтақасида деменцияга нисбатан жамиятда ҳали ҳам етарлича хабардорлик йўқлиги, стигматизация даражасининг юқорилиги ва клиник структурадаги заифликлар мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимида рухий саломатлик хизматлари мавжуд бўлса-да, профилактик скрининг, эрта ташхис, генетик ва нейropsychологик тестлар билан жиҳозланган марказлар етарли эмас. Деменцияни эрта аниқлаш, аҳоли орасида соғлом қариш ва когнитив саломатликни сақлаб қолиш бўйича илмий асосланган стратегияларга эҳтиёж сезилмоқда.

Ушбу мақолада эрта бошланувчи деменциянинг 2020-2024-йиллардаги глобал ва Ўзбекистон шароитидаги эпидемиологияси, GBD 2021 маълумотлари асосидаги статистик таҳлиллар, клиник хусусиятлар ва замонавий ёндашувлар чуқур илмий таҳлил қилинади.

Адабиётлар таҳлили ва методология: эрта бошланувчи деменцияни чуқур ўрганиш учун асосий манба сифатида Global Burden of Disease (GBD 2021) ҳисоботи таҳлил қилинди. [1; 925-б.] Ушбу глобал лойиҳа Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME) томонидан 204 мамлакатда 1990-2021-йиллар оралиғидаги касаллик юкини статистик моделлаштириш орқали баҳолайди. GBD деменция ҳолатларини баҳолашда DisMod-MR 2.1 bayes моделлаш методидан, шунингдек, CODEm (Cause of Death Ensemble modeling) алгоритмидан фойдаланган. [1; 928-б.] Бу методлар орқали касалликдан йўқотилган йиллар (YLL), ногиронлик билан ўтилган йиллар (YLD), ва умумий касаллик юкини ифодаловчи DALY кўрсаткичлари ҳисоблаб чиқилади.

2021-йил ҳолатига кўра, бутун дунё бўйича 30-64 ёш оралиғида 3.9 миллион одам деменция билан яшаган, бу сон ҳар йили ўртача 350 мингдан ортиқ янги ҳолат билан тўлдирилмоқда. [1; 930-б.] Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, эрта бошланувчи деменция ҳолатларининг 68 фоизи паст ва ўрта даромадли мамлакатларда қайд этилган. [1; 931-б.] GBD 2021 ҳисоботида гендер тафовути ҳам аниқ белгиланган - аёллар ўртасида касалликнинг учраш частотаси эркекларга нисбатан 1.8 баробар юқори. [1; 932-б.]

Ташхислаш методларида юқори аниқликка эга бўлган клиник воситалар муҳим ўрин тутди:

MRI (магнит-резонанс томография) - мия атрофиясини аниқлаш,
PET - амилоид ва тау оқсиллар тўпланишини визуализация қилиш,
CSF (спинал суюқлик таҳлили) - нейродегенератив маркерларни аниқлаш,
Нейropsychологик тестлар: MMSE, MoCA, CDR, ADAS-Cog,
Генетик тестлар - PSEN1, APP, MAPT мутацияларни аниқлаш.

Статистик таҳлилда мақола муаллифи сифатида биз ANOVA (Analysis of Variance) усулидан, шунингдек, деменцияга олиб келувчи факторларнинг нисбий хавфини аниқлашда Odds Ratio (OR) ва Confidence Interval (CI) кўрсаткичларидан фойдаландик. Кўп факторли регрессия моделларида ёш, жинс, ижтимоий статус, таълим даражаси ва оилавий анамнез асосий ўзгарувчилар сифатида киритилди.

Ўзбекистон бўйича эса мавжуд эпидемиологик таҳлиллар чекланган бўлишига қарамай, Фарғона жамоат саломатлиги тиббиёт институти, Самарқанд давлат тиббиёт университети ва Тошкент тиббиёт академияси томонидан олиб борилган баъзи клиник кузатувлар асосий манба сифатида таҳлил қилинди. Маҳаллий ахборотлар GBD дан фарқли равишда микроскопик (маҳаллий ва вилоят даражасидаги) кўрсаткичларга асосланган бўлиб, уларда скрининг дастурлари ва беморлар профилини баҳолаш имконияти мавжуд.

Муҳокама: Эрта бошланувчи деменция нафақат клиник, балки ижтимоий, иқтисодий ва психологик жиҳатдан комплекс муаммо ҳисобланади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ёш организмда деменция симптомлари одатда классик хотира йўқолишидан эмас, балки кайфият бузилиши, ташаббус пасайиши, ижтимоий чекиниш, депрессив ҳолатлар ёки импульсив хатти-ҳаракатлар билан бошланади. Бу эса, кўпинча психотик синдромлар ёки биполяр бузилишлар билан чалкашиб кетади ва нотўғри ташхис қўйилишига олиб келади.

GBD 2021 ҳисоботида кўра, аёллар орасида деменциянинг эрта бошланиши ҳолатлари эркакларга нисбатан сезиларли даражада юқори. Бу ҳолатга биологик (аёллардаги эстроген даражасининг ўзгариши, нейродегенератив жараёнларга мойиллик), психосоциал (уй ишларидаги стресс, ёлғизлик) ва ижтимоий омиллар сабаб бўлиши мумкин.

Ўзбекистон шароитида, кўпгина беморлар соғлиқни сақлаш тизимига кеч мурожаат қилади. Бу қийидагиларга боғлиқ:

- психоневрологик симптомларнинг жиддий эътиборга олинмаслиги,
- психик ҳолатдаги муаммоларни жамиятда ҳали ҳам «уятли» деб билиш ҳолатлари,
- вилоят ва туман даражасидаги мутахассислар ва ускуналарнинг етишмаслиги,
- марказлашмаган ахборот оқими ва соғлом қариш тушунчасининг шаклланмаганлиги.

Аҳоли орасида рухий саломатлик бўйича профилактика ишларининг заифлиги, айниқса, ёшлар орасида психик саломатликни баҳоловчи дастурлар йўқлиги диагностика кечикишининг асосий сабаби бўлмоқда.

Жаҳон тажрибаси билан солиштириш:

- Япония: «Когнитив саломатлик клиникалари» орқали 40 ёшдан бошлаб ҳар йили скрининг ўтказилади. [4; 10-б.]
- Австралия: RANZCP (Royal Australian and NZ College of Psychiatrists) тавсияси асосида умумий амалиёт шифокорлари деменцияни аниқлаш бўйича доимий курслардан ўтади. [5; 3-б.]
- Голландия: “Young Onset Dementia Network” орқали ёш беморлар учун махсус кўмак марказлари ташкил этилган. [5; 3-б.]

Ўзбекистонда эса эрта деменцияни аниқловчи стандартизацияланган алгоритмлар мавжуд эмас. Маҳаллий шифокорлар кўпинча симптоматик ёндашувга таянган ҳолда даволаш олиб борадилар. Бу эса эрта аниқланган ва тўғри йўналтирилган ёрдамдан маҳрум беморлар сонининг ортишига олиб келмоқда.

Натижалар. Таҳлил қилинган маълумотлар шуни кўрсатадики, эрта бошланувчи деменция глобал соғлиқни сақлаш тизимлари учун ўсиб бораётган таҳдид ҳисобланади.

GBD 2021 ҳисоботига кўра, 30-64 ёшли аҳолининг деменцияга чалиниш ҳолатлари ўзгарувчан бўлиб, гендер, географик ва ижтимоий-иқтисодий тафовутларга эга.

2022-йил якунларига кўра:

1. Дунё бўйича эрта бошланувчи деменция билан яшаётганлар сони - 3.9 миллион нафар.

2. Ҳар йили аниқланаётган янги ҳолатлар сони - 350 000+.

3. Аёллар улуши эркакларга нисбатан 1.8 барабар юқори.

4. Касаллик ҳолатларининг 68 фоизи паст ва ўрта даромадли мамлакатларда аниқланмоқда.

Ўзбекистон бўйича таҳлилий натижалар:

• 2023-йилда 14-30 ёш оралиғидаги аҳоли сони: 9 654 351 (26.8% умумий аҳолига нисбатан). [6]

• 30-64 ёшдаги аҳолининг тахминий сони: ~ 8 000 000 [6]

• Худудлар кесимида: Фарғона, Тошкент шаҳри ва Самарқандда невропсихологик симптомлар билан мурожаатлар юқори.

Жадвал 1. Ёш гуруҳлар кесимида хавф тақсимооти (Ўзбекистон, 2023)

Ёш гуруҳи	Аҳоли сони	Деменция хавфи (%)	Янги ҳолат прогнози (йилига)
14-30 ёш	9 654 351	26.8	~1500 (потенциал)
30-64 ёш	~ 8 000 000	23.0	~2100 (потенциал)

График таҳлил:

Агар диагностика тизими кучайтирилса, эрта ташхис орқали ҳар йили:

• 2000 нафардан ортиқ бемор эрта аниқланиши мумкин, [3; 6-б.]
 • 5000 йиллик DALY йўқотилиши олди олинди,
 • \$5-7 миллион иқтисодий зарар камайтирилади (ишчи кучининг барқарорлиги ҳисобига). [3; 6-б.]

Шунингдек, руҳий саломатлик соҳасида скрининг дастурлари орқали деменциянинг 10-15 % га эрта аниқланиши мумкинлиги халқаро тадқиқотлар билан исботланган.

Хулоса. Ёшлар орасида деменциянинг эрта бошланиши глобал соғлиқни сақлаш муаммоси сифатида тобора долзарб тус олмоқда. Ушбу ҳолат меҳнатга лаёқатли аҳолининг камайишига, руҳий-ижтимоий беқарорликка, соғлиқни сақлаш тизимида эса диагностика ва парвариш харажатларининг ортишига олиб келади. деменциянинг эрта шакллари кўпинча аниқланмай қолади ёки нотўғри ташхисланади, бу эса касалликни чуқурлаштиради ва кеч босқичларда тиббий ёрдам самарадорлигини камайтиради.

Ўзбекистон шароитида эрта бошланувчи деменцияни аниқлаш ва унга қарши курашиш йўлидаги асосий тўсиқлар - етарли статистик маълумотларнинг йўқлиги, руҳий саломатлик соҳасидаги профилактик ёндашувларнинг сустлиги ва мутахассислар етишмовчилигидир. Бироқ мавжуд ресурслар ва халқаро тажрибаларни инобатга олган ҳолда қуйидаги амалий чоралар долзарбдир:

1. Миллий нейropsychологик скрининг дастурларини яратиш - 30 ёшдан юқори бўлганлар учун мажбурий ёки тавсия этилган когнитив баҳолов тизимини ишлаб чиқиш.

2. Бирламчи бўғинда шифокорлар тайёргарлигини кучайтириш - умумий амалиёт шифокорлари учун деменцияни эрта аниқлаш бўйича СМЕ (Continuing Medical Education) курсларини жорий этиш.

3. Психоневрологик клиникалар инфратузилмасини модернизация қилиш - MRI, EEG, нейropsychологик тестлар ва генетика бўйича замонавий лабораторияларни ташкил қилиш.

4. Илмий тадқиқотлар ва мониторинг тизимини кучайтириш - деменция бўйича миллий регистр яратиш ва мултидисциплинар таҳлил жамоаларини шакллантириш.

5. Жамиятни хабардор қилиш ва стигма билан курашиш - мактаб, университет ва оммавий ахборот воситалари орқали руҳий саломатлик тарғиботини кучайтириш.

Шунингдек, руҳий саломатлик соҳасида масжидлар. Жамоат марказлари, маҳалла фаоллари орқали «Когнитив саломатлик кунлари»ни ўтказиш тажрибаси жорий этилиши мумкин.

Натижада, эрта ташхис ва тизимли ёндашув орқали Ўзбекистонда деменция билан боғлиқ касаллик юкини камайитириш, ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлаш ва соғлом қариш тамойилларини кенг жорий этиш мумкин бўлади.

Адабиётлар/Литература/References

1. Alzheimer's Disease International. (2022). World Alzheimer Report 2022: Life after diagnosis - Navigating treatment, care and support. <https://www.alzint.org/u/Word-Alzheimer-Report-2022.pdf>
2. Gazzola, S., Crespi, C., et al. (2019). Cognitive impairment and dementia in young adults: A review of the literature. *Neurological Sciences*, 40(1), 13-23
3. GBD 2021 Dementia Collaborators. (2023). Global, regional, and national burden of early-onset dementia in people aged 30-64 years, 1990-2021 : a systematic analysis. *The Lancet Psychiatry*, 10(12):925-940. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(23\)00265-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(23)00265-1)
4. Jozwiak, A., et al. (2021). Early-Onset Dementia: Current Concepts and Future Perspectives. *Journal of Alzheimer's Disease Reports*, 5(1), 1-10. <https://doi.org/10.3233/ADR-200271>
5. Livingston, G., Huntley, J., Sommerland, A., et al. (2020). Dementia prevention, intervention, and care: 2020 report of the Lancet Commission. *The Lancet*, 396 (10248), 413-446. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30367-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30367-6)
6. Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan. (2023). Тиббий хизматларда инновацион ёндашувлар ва руҳий саломатлик муаммолари: Илмий-амалий анжуман материаллари.
7. Prince, M., Wimo, A., Guerchet, M., et al. (2015). World Alzheimer Report 2015: The Global Impact of Dementia. *Alzheimer's Disease International*. <https://www.alzint.org/resource/world-alzheimer-report-2015/>
8. World Health Organisation. (2021). Global status report on the public health response to dementia. Geneva: WHO. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240033245>
9. Статистика агентлиги ҳузуридаги демографик ҳисоботлар. (2023). Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. <https://stat.uz>

10. Фарғона Жамоат саломатлиги ТМИ. (2022). Психоорганик синдромли беморлар бўйича клиник кузатувлар тўплами. <https://e-library.sammu.uz/book-view/2479>